

HUTBELERDE KULLANILAN DİL ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review On The Language Used In The Kutbes

Erhan AKIN¹ ve Muhamed KARAKAYA²

¹Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Siirt, erhanakin49@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-2372-9331

²Doktora Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Siirt, muhamedkarakaya40@gmail.com, orcid.org/0009-0003-1754-0169

Araştırma Makalesi/Research Article

MakaleBilgisi

Geliş/Received:
12.05.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1296431

AnahtarKelimeler

dil, iletişim, dini metin,
hutbe

Keywords

language,
communication, religious
text, sermon

ÖZ

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan, duyu ve düşünce aktarımını gerçekleştiren canlı ve dinamik bir sistem olan dilin eğitim, edebiyat, sanat, mimari vb alanlarda olduğu gibi içtimai hayatın en önemli unsurlarından olan dini alanda da kendine mahsus bir kullanımı vardır. Bu bağlamda Cuma ve Bayram namazlarında cemaate okunan hutbeler, birçok açıdan etkili kitle iletişim aracıdır. Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde 2022'de yayımlanan 52 hutbenin dili üzerinde durulmuştur. Hutbeler, doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Hutbe metinleri öncelikle Microsoft Word programına kaydedilmiş, daha sonra da her kelime tekrarından arındırılarak Microsoft Excel programına aktarılmıştır. Çalışmada sözcükler unsurlarından farklı ve tekrarlı kelime kullanımı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları ele alınmıştır. İncelenen 52 hutbe metninde elde edilen bulgular ışığında sonuç bölümünde gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Genel olarak hutbe metinlerindeki kelimelerin %95'inin tekrarlandığı, Türkçe kelime oranının sadece %47 olduğu, anlatıma güç katan gerçek anlam dışı ifadelerin yalnızca %7 olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda hutbe metinlerinin etkisinin artırılması için söz konusu sözcükler unsurlarına daha dikkatle hazırlanması gerekliliği görülmüştür.

ABSTRACT

Language, which is a lively and dynamic system that provides an understanding between people and transfers feelings and thoughts, has a unique use in the religious field, which is one of the most important elements of social life, as well as in fields such as education, literature, art, architecture. In this context, the sermons read to the congregation in Friday and Eid prayers are an effective mass communication tool in many respects. In this study, the language of 52 sermons published on the official website of the Presidency of Religious Affairs in 2022 was emphasized. The sermons were examined through document analysis. The texts of the sermon were first recorded in the Microsoft Word program and then transferred to the Microsoft Excel program by removing every word repetition. In the study, different and repetitive word use, word origins, word types and word meanings are discussed. Necessary evaluations were made in the conclusion part in the light of the findings obtained in the 52 sermon texts examined. In general, it has been determined that 95% of the words in the sermon texts are repeated, the rate of Turkish words is only 47%, and only 7% of the non-literal expressions that add strength to the expression. In this sense, in order to increase the effect of the sermon texts, it has been seen that it is necessary to prepare the mentioned vocabulary elements more carefully.

Atıf/Citation: Akın, E. ve Karakaya, M. (2023). Hutbelerde Kullanılan Dil Üzerine Bir İnceleme. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1159-1171.

Sorumlu yazar/ Corresponding author: Muhamed KARAKAYA, muhamedkarakaya40@gmail.com

1. Giriş

Dil, insanların duygu, düşünce ve beklentilerini aktardığı, bunu yaparken de ses, kelime ve cümle gibi materyallerden yararlanarak karşılıklı iletişim ortamı kuran bir sistemdir. Dil, bu yönüyle insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en temel unsurdur. Dilin diğer bir görevi de toplumların değer yapılarını, kırılma noktalarını, hassas unsurlarını, gelenek göreneklerini koruyup kollayarak sonraki nesillere aktarmaktır. Böylece hem bireysel hem de toplumsal açıdan öncelikli öneme sahip bir konumdur.

Türk Dil Kurumu dili, insanların duygu veya düşüncelerini anlatmaya yönelik kelimelerle meydana getirdiği anlaşma, olarak tarif eder (Türk Dil Kurumu, 2023). Platon ise dili şöyle tanımlar: “Kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklem yardımıyla anlaşılabilir duruma getirmek.” (Platon, 2015, s. 31). Yaşamın her anında kullanılan dil, kendini meydana getiren kelimelere sıkı sıkıya bağlıdır. Hızla değişen ve durmadan gelişen yaşam döngüsünde kullanılmayan kelimelerin kaybolup gittiği, daha da ileri boyutta kullanılmayan/ konuşulmayan dillerin de tarih sahnesinden silindiği görülür. Prof. Dr. Muharrem Ergin, dili şöyle ifade etmektedir:

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.” (Ergin, 1977: 1).

Dilin işaretler sistemi olduğunu söyleyen Tahsin Banguoğlu, şunları ifade eder : “Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma (expression) vasıtamız dilimizdir.” (Banguoğlu, 2015: 9)

İnsanların hislerini aktarmadaki en etkili araç olarak kullandığı dil, insan yaşamının her anına dair izler taşır. Sevinçler, neşeler, düğünler, bayramlar hep dil aracılığıyla aktarılır. Üzüntüler, elemeler, ıstıraplar, ölümler, cenazeler kendilerini ifade etmekte hep dile muhtaçtır. İnsan ne ise dili de odur. Bu anlamda Heidegger ‘in “Dil, insanın evidir”, ifadesi tam yerinde söylenmiş bir sözdür. Toplumlar da kendini oluşturan bireyler gibi sürekli canlılık arz eder. Bir toplumun gelenek görenekleri, edebiyatı, sanatı, mimarisi vb kültürel öğeleri, o toplumun DNA’sının bir örneğidir. Kültür, bir toplumu toplum yapan ve diğer toplumlardan ayıran özelliklerin hepsidir (Kaplan, 2010).

Dilin kullanım sahası, gücü gereği çok geniştir. Toplumların günlük hayatının her alanına nüfuz eder. Savaşlarda, barışlarda, dini hayatta, aile veya eğitim ortamında dilin kullanılmadığı hiçbir alan yoktur. Nesillerin aynı ortak duyguları yaşaması da yine dilin sayesinde. Dil, bir toplumun örf ve adetlerini sonraki nesillere kolay şekilde aktaran kuvvetli bir taşıyıcıdır.

Dilin etkili kullanım alanlarından biri de dini sahadır. İnsanların inançlarını ve bu inançların gereği olan ibadetlerini öğrenmesi dil vasıtasıyla gerçekleşir. Yeni bir dine yönelen birey veya toplum, ilk önce o dinin dilini öğrenir. Öğrenilen dile ait kelimeler, hayatın her alanında kullanılmaya başlanır. Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte Türkçede Arapçanın yoğun etkisi görülür. İbadet ve inanç ile ilgili kavramlar, Arapça olarak dilimize girmeye başlamıştır. Buradan hareketle dini eserlerin yoğun şekilde Arapça kökenli kelimeleri içerdiği söylenebilir.

Cuma namazlarının asli unsuru olan hutbeler, dini metinlerin başta gelenlerindedir. Cuma namazları ile Bayram namazlarında hatibin sırtını kibleye, yüzünü de dinleyicilere dönerek okuduğu dini metin olan hutbeler, ele aldığı konuyu muhatabına doğrudan anlatmakta önemli bir iletişim aracıdır. İslamiyet’in doğuşundan itibaren her Cuma namazında okunuyor olması, etkin bir dinleyici kitlesine hitap etmesi gibi özelliklerinden dolayı bu metinler, ayrı bir konuma sahiptir. Hutbeler, sosyal açıdan sahip olduğu fonksiyonun yanında, ibadet ve din eğitimi konusunda da oldukça etkilidir (Keyifli, 2019). Hutbeler, kaynaktan alıcıya belli hedefi olan ve davranışları değiştirmeye yönelik bir haberleşme etkinliğidir (Kağıtçıbaşı, 1999). İslamiyet’in doğuşundan itibaren Cuma ve Bayram namazlarında hazırda bulunan cemaate okunan metinlerdir. Hutbenin, cuma namazının farzlarından biri olması, cemaatin hutbe metnini başından sonuna kadar dinlemesini sağlamaktadır. Namaz, dua ve tesbihat hesaba katılmadan Arapça kısmı ile birlikte Türkçe metninin ortalama okunma süresi, 13 dakika 6 saniye olan hutbelerin, bu kadar kısa zamanda etkin dinleyiciye ulaşan önemli bir kitle iletişim aracı olduğu anlaşılmaktadır (Akkaya, 2021).

Hutbelerin, kesin olmamakla birlikte takriben 20 milyon dinleyici kitlesine hitap ettiği düşünüldüğünde, metnin oluşturulmasında; söz dizimine, anlatım hatalarına kaymamaya ve diğer dilbilgisi kurallarına azami derecede dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmelidir (Söylev, 2013). Bu noktada yapılacak bir dil hatasının, cemaat nezdinde yanlış anlamaya veya istenilen davranışın ortaya çıkmamasına sebebiyet vereceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hazırlanan metinlerin söz varlığı unsurlarına dikkatle ele alınması, kullanılan kelimelerin özenle seçilmesi, kaynaktan gönderilen mesajın alıcıda karşılığını bulması beklenir. Bu bakımdan dini içeriklimetin olan hutbelerin, araç olarak dili kullanması, dinleyiciye verilmek istenen mesajı etkin biçimde aktarılabilmesi, bu metinlerde kullanılan kelime ve kavramların dikkatle seçilmesini, ifadelerin açık ve anlaşılır olmasını, gerektirir (Kocaman, 2006).

Hutbeler, hem sosyal mesajları gündelik olaylarla harmanlayan hem de dini vecibeleri aktaran metinlerdir. İslamiyet'in ilk zamanlarından bugüne hutbeler, Müslüman toplumların yönlendirilmesinde hayati öneme sahiptir (Önkal, 1993).

Toplumu ilgilendiren konularda yazılmış olan her metnin, ait olduğu toplumu meydana getiren dinamiklerine karşı büyük bir sorumluluğu vardır. Tabii olarak hutbeler de bu sorumluluktan muaf tutulamaz. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen "Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları" ile "Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri" esas alınarak hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programının "Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları" şu şekilde açıklanmıştır: "Öğrencilerin; dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi, Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarının sağlanması, okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması, okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması, duygu ve düşünceleri ile bir konudaki görüşlerini veya tezini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerinin sağlanması, bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi, basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi, okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması, millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi, Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır"(Millî Eğitim Bakanlığı, 2023). Yediden yetmiş her yaşta insanın dinlediği hutbelerin, Türkçe ile ilgili yukarıda sıralanan dil zevki edinme, dilin bilinçli ve özenli kullanılması; metinlerin millî duygu ve düşünceleri yansıtması gibi temel beklentileri karşılama gerekmektedir.

Alan yazın taramasında hutbelerle ilgili çalışmalarda hutbelerin dini boyutunun ve muhteviyatının ele alındığı çalışmaların yoğun olduğu görülmüştür. Hutbelerin içeriği, hazırlanması ve sunulmasında görevlilerin tutumlarının önemli olduğu, bunun da söz konusu metinlerin okuyucu- dinleyici bağıni kuvvetlendirmede çok etkili olduğu (Kocaman, 2019); hutbelerde işlenen konuya yeterli örnek verilmemesinin sakıncaları olduğu, mesajların net olması gerektiği ve üslubun öneminden bahsedildiği (Kaya, 2021); Diyanet İşleri Başkanlığının 1999 yılındaki hutbelerinin dini özellik kadar millî özellikler de barındırdığı, % 30 oranında iman ve amel bilgisi, % 70 oranında da sosyal konular barındırdığının tespit edildiği (Onay, 2004); bunların dışında hutbelerle sınırlı olmayacak şekilde eğitimde, çocuklar üzerinde yapılmak istenen davranış değişikliğinin onlara düzgün rol modeller sunmak ve onların kavrayabileceği, içinde sevgi barındıran bir din dilinin kullanılması gerektiğini ifade eden (Önder, 2013) çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir.

Hutbelerin daha fazla dini yönünün araştırıldığı bu çalışmaların yanında, az da olsa, bu metinlerde kullanılan dil üzerinde de durulan çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurun dil olduğu, din eğitiminin alıcısında karşılık bulması için bu metinlerde dile oldukça yoğunlaşılması gerektiği (Aybey, 2018); aynı zamanda sosyalleşme aracı da olan hutbelerin beşte bir oranında uzun veya çok uzun cümle barındırdığı için dinleme konusunda bazı olumsuzluklara sebebiyet vereceği ve hutbelerde genç neslin ilgi duyacağı konulara yer verilmesinin gerekli olduğu (Akkaya, 2021); hutbelerde verilmek istenen mesajla kaynak tarafından kullanılan dil ve üslup arasında çok büyük bir korelasyon olduğu (Keyifli, 2019) ifade edilen çalışmalara da rastlanılmıştır.

Yukardaki benzer çalışmalara bakıldığında, doğrudan bu çalışmanın alanına giren literatür çalışmasının olmadığı görülecektir. Bu vesile ile yapılan bu çalışmanın, hutbelerdeki söz varlığı unsurları üzerine elde edilen bulgular ışığında yeni çalışmalara katkı sağlaması, hutbelerin söz varlığı unsurlarına daha çok odaklanılarak söz konusu metinlerin dil kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.

2. Amaç

Sosyal hayatın içinde etkili bir kitle iletişim aracı olan hutbelerin, bu önemli konumuna binaen söz varlığı açısından zengin bir özellik taşıması beklenmektedir. Türkiye’de Müslümanların Cuma namazlarına katılımının vakit namazlarına katılımından daha çok olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda net bir istatistik olmamasına rağmen 20 milyon civarında Müslümanın ülkemizde Cuma namazlarına katıldığı söylenebilir. Zikredilen bu rakam bile söz konusu metinlerin alıcısının büyüklüğünü göstermesi bağlamında kıymete şayandır (Söylev, 2013). Bu verilerden hareketle hem hutbeyi dinleyenlerin verilen mesajı özümseyerek harekete geçmesini sağlamak, hem de monotonluktan uzak ve estetik çağrışımlar uyandırılarak bu kritik sürecin tamamlanması gerekmektedir. Hutbelerin dini metin olması bu önemi bir kat daha artırmaktadır. Çünkü hutbede söylenecek sözlerin bireysellikten arınmış, toplumun bütün kesimini kapsayacak karakterde, hedef kitlenin asgari ortak noktada buluşabileceği söz varlığı unsurlarını taşıması lazımdır. Bu bağlamda hutbelerdeki söz varlığı alanında ciddi anlamda akademik çalışmanın yapılmaması olması, bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.1. Alt Amaçlar

Alan taramasında, hutbe dil ilişkisinin çok fazla çalışmaya konu olmadığı görülmüştür. Hâlbuki toplumun büyük kesimine hitap etmesi ve her hafta okunması bakımından değerli bir konuma sahip olan hutbelerin dil ve söz varlığı açısından etkin şekilde ele alınması gereği yadsınamaz. Bu çalışmada, bu etkili metinlerin hazırlanmasında söz varlığı unsurlarından;

1. Farklı ve tekrarlı kelime kullanımı,
2. Kelime kökenleri,
3. Kelime türleri,
4. Kelime anlamları açısından ele alınmıştır.

Bu çalışmayla alanda çalışacaklara farklı bir bakış açısı kazandırmak ve bu yolla ilgili metinlerin daha etkili hazırlanmasına fikri destekte bulunmak amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modeli, evreni ve örnekleme ile veri toplamada kullanılan araçlar/teknikler, veri toplama süreci ve verilerin analizi ile ilgili kısımlara yer verilmiştir.

4. Model

Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Diğer bir ifadeyle belge çözümlemesi modeli kullanılmıştır. “Doküman analizi yöntemi, araştırmanın amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılır” (Çepni, 2007: 76).

5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde yayımlanmış olduğu hutbelerdir. Araştırmanın örnekleme ise, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde 2022 yılında yayımlanmış olduğu 52 hutbeden oluşmaktadır. İçinde bulunulan yıl tamamlanmadığı için en yakın yıl olan 2022 yılı seçilmiştir.

Araştırmaya konu olan hutbeler 52 sayfadır. Sözcük sayısı bakımından en uzun hutbe 23 numaralı hutbe olup, toplamda 565 kelime içermektedir. Bu bakımdan en kısa hutbe de 22 numaralı hutbe olup, toplamda 326 kelimedenden oluşmaktadır.

6. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya esas veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Hutbeler, kelime tekrarı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamı açısından incelenmiştir. Elde edilen veriler sıralanarak çalışmaya uygun hale getirilmiştir.

Çalışma esnasında Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğünden yararlanılmıştır.

2022 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal internet sitesinde yayımlanmış olduğu 52 hutbe, Microsoft Word programında kaydedilerek numaralandırılmıştır.

Numaralandırılan hutbeler, tek bir sayfada, metinlerin bütünlüğü korunacak şekilde bir araya getirilmiştir. Bu yolla 52 hutbenin toplam kelime varlığı tespit edilmiştir.

Hutbe metinlerindeki kelimeler, daha sonra Microsoft Excel programında oluşturulan tabloya tek tek kaydedilerek tekrarlarından arındırılmış, kelime sıklığı ve tekrarsız kelime sayısı tespit edilmiştir. Bundan sonra Türk Dil Kurumu Sözlüğünden yararlanılarak hutbe metinlerindeki kelime kökenleri tespit edilmiştir.

Microsoft Excel programındaki kelimelerin türleri ve anlamları tespit edilirken, Türk Dil Kurumu Sözlüğünden istifade edilmiştir.

Kayıt altına alınan hutbelerdeki kelimeler, kelime sıklığı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları altında ayrı ayrı tablolaştırılmış ve elde edilen veriler, grafiklerle somut görselliğe kavuşturulmuştur. Oluşturulan form uzman görüşüne sunulmuş, onay alındıktan sonra çalışmaya eklenmiştir.

7. Bulgular ve Yorum

Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında kurumsal web adresinde yayımlanmış olduğu 52 hutbe metni, kelime sıklığı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları altında incelenmiştir.

7.1. Kelime Sıklığı

Bir dilin zenginliği, onun kapsadığı tüm alanlardaki kelime hazinesi ile doğru orantılıdır. Sosyal hayatta, ekonomik hayatta, eğitim ortamında veya dini sahada kullanılan kelime sayısı ne kadar fazla ise, duygu ve düşünceler de o denli zengin bir yelpazeye aktarılmış olur.

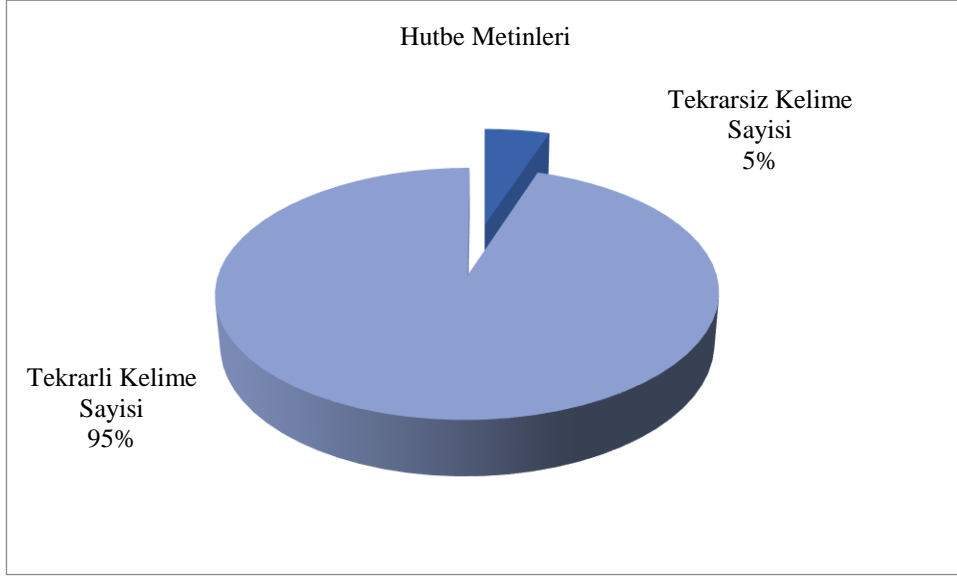
Bir eserde yazarın farklı kelime kullanma ihtimali, alıcı söz varlığının zenginliği ile alakalı bir durumdur. Dinleme ve okuma becerileriyle meydana gelmiş olan alıcı söz varlığı, bu noktada pasif durumdadır. Alıcı söz varlığındaki kelime veya kavramların çokluğu, konuşma ve yazma yoluyla üretilenin getirdiği üretici söz varlığına eklenecek öğelerin zengin olma ihtimalini yükseltir. Bundan dolayı konuşma ve yazmanın uzun olması durumunda, söz varlığı bileşenlerini farklı kullanma ihtimalini düşürür. Çünkü üretici söz varlığının zirvesini en sık kullanılan öğeler oluşturur. Bu yolla üretim süreci uzadıkça en iyi bilinen söz varlığı elemanlarına duyulan ihtiyaç artar (Baş, 2013).

Dilin en güçlü kullanım alanlarından biri de şüphesiz dini alandaki kullanımıdır. Bir dinin bütün inanç ve ibadet sahasının o dine mensup kişilere aktarımı dille olur. Bu noktada dinin gereklerinin yeterince anlaşılıp uygulanması, burada kullanılacak kelime zenginliğiyle doğrudan irtibatlıdır. Bu bakımdan her Cuma namazında camide bir araya gelmiş Müslümanlara okunacak hutbelerin de alelade olmaktan uzak, dinleyicinin konuyu kavrayıp içselleştirebileceği nitelikte söz varlığına sahip olması, hutbelerde aranacak en önemli unsurlardandır.

İncelenen hutbelerde farklı ve tekrarlı kelime sayıları tespit edilmiş olup elde edilen kullanım oranları tablosu ve tablonun grafikleştirilmiş hali aşağıda verilmiştir (Tablo 1; Şekil 1).

Tablo 1. Farklı ve Tekrarlı Kelime Sayıları

	Sayısal Değer	Oran (%)
Farklı Kelime Sayısı	1053	5
Tekrarlı Kelime Sayısı	19827	95
Toplam Kelime Sayısı	20880	100

Şekil 1. Farklı ve Tekrarlı Kelime Sayıları

Tablo 1 den de görüleceği üzere Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımladığı 52 hutbe metninde toplamda 20880 kelime kullanılmıştır. Bunların özel isimler hariç olmak üzere 1053'ü farklı kelimelerden oluşmaktadır. 1053 kelime, 52 hutbede 19827 defa tekrar edilerek kullanılmıştır. Hutbe metnindeki farklı kelimelerin toplam kelimeye oranı %5'tir. Tekrarlanan kelimelerin oranı da % 95'tir. Hutbe metnlerinde en sık tekrarlanan 100 kelime aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 2).

Hutbe metnlerinde en çok kullanılan 100 kelime, 20880 toplam kelime içinde 12268 defa tekrar edilmiştir. Bu sayı toplam sayıya oranlandığında % 58,75 gibi azımsanmayacak bir sonuç çıkmaktadır.

İletişimde vurgu yapılmak istenen kısımda, kelimeler sık tekrar edilir. Bu vasıtayla herhangi bir konuşmada veya yazılı bir metinde sık tekrarlanan kelimeleri, o konuşmanın veya o metnin anahtarı olarak görmek pek tabiidir. Hutbe metnlerinde de dini metin olmasından kaynaklı olarak *Allah, Peygamber, Kuran, Resul* gibi mukaddes kelimelerin; yine muhatabına değer verdiğini ifade etmek üzere kullanılan *aziz, kıymetli, muhterem, kardeş* gibi hitap kelimelerinin; manevi rahatlık veya ulaşılmak istenen sona vurguda bulunan *kazanmak, rahmet, huzur, merhamet* gibi kelimelerin; hutbenin kimlere okunduğunu ifade eden *kul, Müslüman, mümin, insan* gibi kelimelerin; ibadet ve eyleme atıfta bulunulan *eylemek, bilmek, kılmak, etmek ve yapmak* gibi yardımcı eylemlerle oluşturulan ibadet etmeye dönük kelimelerin kullanımı ilk bakışta verilmek istenen mesajla ilgili anlamlı ipuçları vermektedir.

Hutbe metinleri, toplumun her kesiminden Müslümanlara hitap etme özelliğinden dolayı birleştirici unsurlar taşır. Haftanın konusunu ele alan hutbeler, şahsi kelimelerden arınmış ve biz dili kullanan bir yapı arz eder.

Bu durum, 52 hutbede ben kelimesinin hiç kullanılmamasından da açıkça anlaşılmaktadır. *Biz* kelimesinin 152 defa, *siz* kelimesinin de 86 defa tekrar edilmesi bu gerçeği kanıtlar niteliktedir.

Hutbelerde sıkça tekrarlanan *akıl, gönül ve ruh* kelimeleri, ele alınan konunun insanda bulunan hangi organla eşleştirildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Hutbe metnlerinin akıl ile anlaşılmaya vurgu yaptığı, gönül ve ruh ile bağlantı kurarak da inanç boyutuna göndermede bulunduğu tespit edilmiştir.

Güzel ve *yüce* kelimelerinin çok defa kullanılması da, dini metinlerin dinleyicinin estetik algısını pozitif yönde etkileyecek niteliktedir.

En sık tekrarlananlar içinde dikkate şayan olan bir diğer grup da, *anne, baba, kardeş* kelimelerinden oluşandır. Ailenin toplumun temel yapı taşı olması ve toplumsal değer normlarının ilk öğretildiği mecaz olması durumu, hutbelerde bu kelimelerin sıkça tekrar edilmesi yoluyla karşılığını bulmuştur.

Metinlerde *her, kim, bir* kelimeleri de sık şekilde tekrar edilmiştir. Bu kelimelerin sık kullanılması, ele alınan konu ile ilgili vaat edilen güzellikler veya sakınılması öğütlenen durumlar için hitap edilen kişi belirsizliğini işaret etmektedir. Metinlerdeki bu ifade tarzı, hitaptaki belirsizlik nedeniyle tüm dinleyicilerin dikkatini konuşmaya yoğunlaştırmasına olanak sağlayacaktır.

Tablo 2. Hutbelerde En Çok Kullanılan 100 Kelime

Sıra No	Kelimeler	Sıra No	Kelimeler
1	ve/ 1399	51	kıymetli/82
2	bir/ 687	52	çocuk/ 77
3	olmak/ 417	53	dünya/ 77
4	ile/ 430	54	akıl/ 76
5	de/ 389	55	ise/ 75
6	Allah/ 326	56	karşı/ 75
7	ne/ 255	57	gibi/ 74
8	bu/ 209	58	izin/ 74
9	hak/ 192	59	namaz/ 73
10	etmek/ 189	60	kerim/ 70
11	için/ 184	61	yaşamak/ 69
12	müslüman/ 182	62	buyurmak/ 67
13	etmek/ 177	63	kardeş/ 67
14	mümin/ 175	64	bütün/ 66
15	insan/ 175	65	baba/ 66
16	rab/ 174	66	huzur/ 64
17	gün/ 173	67	anne/ 64
18	etmek/ 167	68	kendi/ 63
19	her/ 155	69	gönül/ 63
20	ya/ 154	70	var/ 63
21	biz/ 152	71	ihtiyaç/ 60
22	din/ 149	72	aşmak/ 59
23	hayat/ 137	73	bilmek/ 59
24	o/ 135	74	rahmet/ 57
25	peygamber/ 131	75	baş/ 56
26	bu/ 130	76	eş/ 56
27	aziz/ 114	77	merhamet/ 55
28	şöyle/ 114	78	helal/ 55
29	değer/ 114	79	kim/ 55
30	güzel/ 113	80	muhterem/ 54
31	yüce/ 109	81	kul/ 54
32	en/ 107	82	can/ 53
33	iş/ 102	83	davranma/ 53
34	islam/ 101	84	yer/ 53
35	ki/ 97	85	eylemek/ 53
36	o/ 97	86	üzere/ 52
37	yapmak/ 96	87	kazanmak/ 51
38	yıl/ 92	88	bayram/ 51
39	ayet/ 91	89	vakit/ 50
40	ahlak/ 89	90	mazhar/ 50
41	gelmek/ 88	91	ruh/ 50
42	okumak/ 86	92	haram/ 49
43	siz/ 86	93	kurban/ 49
44	mal/ 85	94	ibadet/ 48
45	doğru/ 84	95	dua/ 48
46	iman/ 84	96	ilahi/ 48
47	yol/ 84	97	efendi/ 47
48	ey/ 84	98	söz/ 47
49	Kur'an/ 83	99	tek/ 46
50	Resul/ 83	100	büyük/ 46

Hutbeler de diğer dini metinler gibi İslam dininin emir ve yasaklarını farklı gündemlerle yoğurarak dinleyiciye aktarır. Metinlerde *haram*, *ikaz* ve *iz* kelimelerinin diğer kelimelerden daha fazla kullanılması, konunun vurguya daha muhtaç olduğunu gösterir.

7.2. Kelime Kökenleri

Yeryüzünde mevcut olan bütün varlıklar sürekli etkileşim içindedir. Bu hayatın en tabii döngüsüdür. Bu etkileşim ya birinden etkilenmek ya da bir diğerini etkilemek suretiyle meydana gelir. Diller de coğrafik yakınlık, ortak veya benzer kültür unsurları, dini bağlar, tarihi yaşanmışlıklar gibi nedenlerle bir diğer toplumun dilinden kelimeler alıp ya olduğu gibi kullanmış veya kendi dil yapısı içinde özümseyerek farklı bir şekilde kullanagelmiştir.

Hutbe metinleri günlük dilin bütün karakteristik özelliklerini taşımalıdır. Bu bakımdan dinleyenlerin kolay bir şekilde anlayacağı kelimeler ve cümle yapılarından oluşturulması beklenir. Metinlerin dini yapıda olması, içinde ana dil dışında farklı kökenlere mensup, özellikle de Arapçadan birçok kelime kullanılması doğal karşılanabilir. Ele alınan 52 hutbe metninde kelimelerin köken yapılarıyla ilgili tablo aşağıdadır (Tablo 3).

Tablo 3. Hutbelerdeki Kelimelerin Köken Tablosu

Diller	Kelime Sayısı	Oran (%)
Türkçe	488	47
Arapça	480	46
Farsça	48	5
Fransızca	26	2
Arapça+ Türkçe	3	0
Latince	1	0
İngilizce	1	0
Farsça+ Türkçe	1	0
Türkçe+ Arapça	1	0
Toplam	1053	%100

Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımlanmadığı 52 hutbe metninde 9 farklı köken bilgisine ulaşılmıştır. 6 farklı dilden kelimenin kullanıldığı metinlerde, en fazla kelime, sırasıyla şu dillerden alınmıştır:

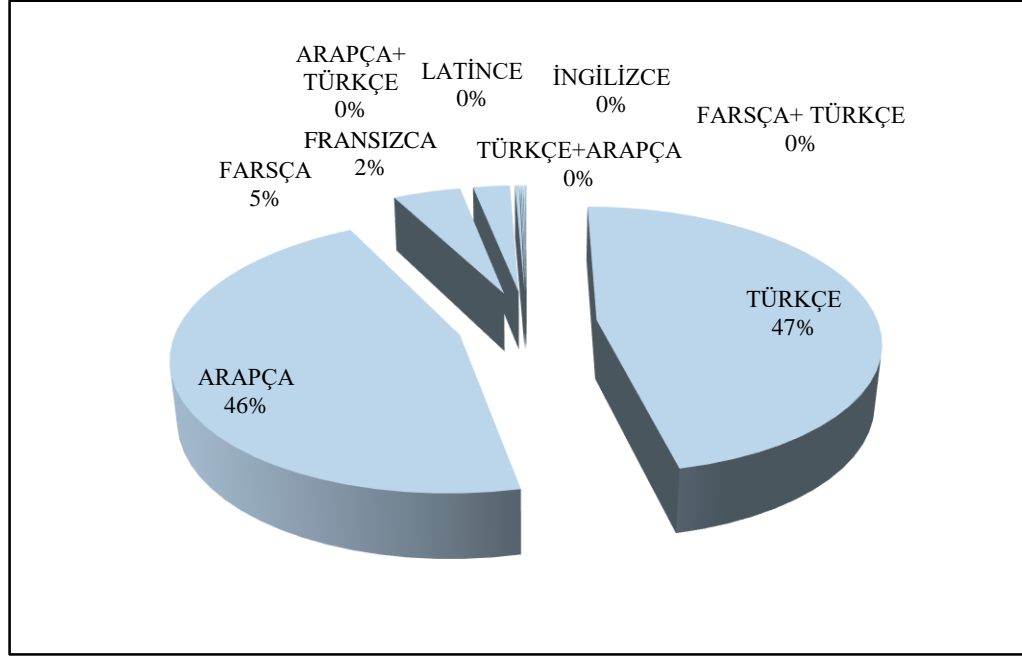
1. Türkçe (488)
2. Arapça (480)
3. Farsça (48)
5. Fransızca (26)
6. Latince (1)
7. İngilizce (1)

Tablo 3'te kelime kökenleri çıkarılmış olup, bu tablonun grafik hali aşağıda gösterilmiştir (Şekil 2). Hutbelerdeki kelimelerin köken tablosuna dikkatle bakıldığında, metinlerdeki kelimelerin neredeyse yarısının Türkçe, yarısının da Arapça kökenli olduğu görülür. Bu durum hem Türklerin İslamiyet'i kabulü ile inançlarının tümden, hayat tarzlarının da büyük ölçüdedeğişmesi, hem de yeni dinden hayatın her alanına giren kelimelerin fazla olması ile açıklanabilir.

Yabancı kelimelerin kullanım sıralamasında üçüncü dil, Farsçadır. İran ile tarih boyu yaşanan komşuluk ilişkileri, ticari canlılık, coğrafi yakınlık ve edebi akımların etkisi, Farsçadan dilimize etkili şekilde kelime transferine olanak sağlamıştır. Hutbelerde de durumun aynı şekilde olduğu görülmektedir.

Hutbe metinlerinde Avrupa dillerinden de kelimeler alınmıştır. Avrupa'nın reform ve rönesans hareketleri, Fransız İhtilali ve akabinden de milliyetçilik akımlarının ülkemize etkilerinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bir dönem Türk aydınlarının hayal dünyasında aydınlatan Avrupa, dilimize pek çok kelimenin alınmasına da ilham kaynağı olmuştur. Avrupa hayranlığı Türk gençlerinin ilk adım attığı Fransa'dan yoğun bir şekilde dilimize kelime transferine olanak sağlamıştır. Hutbelerde de Türklerin Avrupa ile ilk irtibat kaynağı olan Fransızcadan, yakın zamanda etkisini daha çok hissetmeye başladığımız İngilizceden ve Avrupa medeniyetinin dili sayılabilecek Latince'den kelimelerin alındığı tespit edilmiştir. Hutbelerde en çok kullanılan Avrupa kökenli kelimelerin Fransızca kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. Kelime kökenleri grafiği.

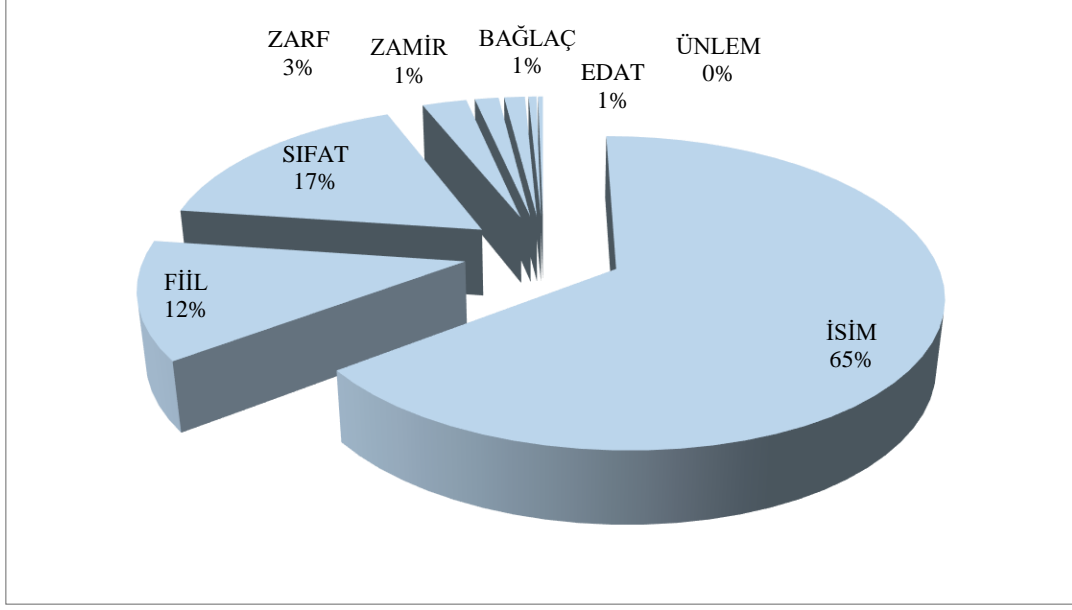
7.3. Kelime Türleri

2022 yılında Türkiye'deki bütün camilerde okunan 52 hutbe metninde en çok kullanılan kelime isimdir. %65'lik bir kullanım oranı ile 1053 kelimenin 682'sinin isim olduğu görülmektedir. Bu sayısal değer ve oran, ciddi bir yoğunlukta isim kaynaklı kelime kullanıldığını gösterir. Bir metinde kelime türü olarak ismin çok kullanılması, o metnin kültür, çağrışım ve muhakeme gücünü ortaya koymasına bakımdan güçlü olduğunu ortaya koyar (Coşkun, 2010).

Hutbelerde isimden sonra en sık kullanılan kelime türü sıfattır. Toplam kelimelerin %17'sinin ve 176 kelimenin sıfat olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde hemen hemen her paragrafın başında *aziz*, *kıymetli*, *muhterem* gibi dinleyenlere; yüce, mukaddes, kutsal kelimesi gibi kendisine inanılan Allah-u Teâlâ, peygamber ve Kuran-ı Kerim kavramlarına sıfatlarla göndermede bulunduğu, bu kelimelerden hemen önce sıfat kullanımının yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür (Tablo 4). Ayrıca tek başına *bir* sıfatının 687 defa tekrar edilmiş olması da bu oranın neden yüksek olduğunu açıklamaya açıktır (Şekil 3).

Tablo 4. Hutbelerdeki Kelime Türü Tablosu

Kelime Türü	Sayısal Değer	Oran (%)
İsim	682	65
Sıfat	176	17
Fiil	131	12
Zarf	28	3
Zamir	15	1
Bağlaç	13	1
Edat	5	1
Ünlem	3	0
ToplamKelimeSayısı	1053	%100

Şekil 3. Kelime türü grafiği

Sıfat kelime türünden sonra kullanım oranı en yüksek olan üçüncü kelime türü, fiildir. Hutbelerdeki kelimelerin % 12'si ve 112 kelimenin fiil olduğu tespit edilmiştir. Fiillerin metinlerde sık şekilde kullanılması, metinlerde vurgulanan emir ve yasakların eyleme yönelik kişiyi harekete geçirmesiyle ilişkilendirilebilir. Böylece kişi, fiiller vasıtasıyla hutbede dinlediği ve inandığı bilgiyi, hangi yöntemle uygulaması gerektiğini öğrenmiş olur.

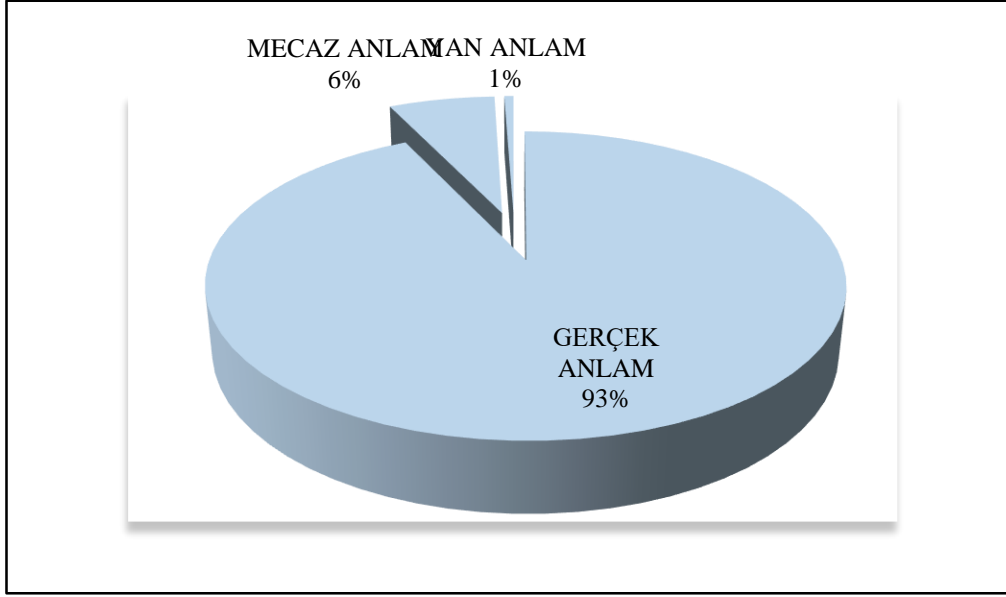
İncelenen metinlerde 28 zarf, 15 zamir, 13 bağlaç, 5 edat ve 3 ünlem kullanılmıştır. Toplamda bu 67 kelimenin kullanım oranı 0,049'luk bir sayısal değere denk gelmektedir. Bu kelime türleri cümle içinde hitap etme, eyleme dönük hareketin tarzını, zamanını veya miktarını belirtme, kelime ve cümleleri birbirine bağlama, karşılaştırma ve sıralamasını gösterme gibi görevlerde kullanılmıştır.

7.4. Anlamına Göre Kelimeler

2022 yılında Cuma namazlarında okunan 52 hutbe metninde kullanılan kelimelerin anlamlarına göre oluşturulan tablo aşağıda verilmiştir (Tablo 5). Tablo 5'teki verilerin grafiğe dönüştürülmüş şekli aşağıdadır (Şekil 4).

Tablo 5. Anlamlarına Göre Kelime Türü Tablosu

Anlamına Göre Kelime	Sayısal Değer	Oran (%)
Gerçek Anlamlı Kelimeler	978	93
Yan Anlamlı Kelimeler	69	6
Mecaz Anlamlı Kelimeler	6	1
Toplam	1053	%100

Şekil 4. Anlamlarına göre kelime grafiği.

Hutbe metinlerinin incelenmesi sonucunda tekrarsız kullanılan 1053 kelimenin %93'ünde gerçek anlamlı kelimelere yer verildiği görülmüştür. Toplamda 978 kelime gerçek anlamdadır. Bu sayı, hutbe metinlerinin dini bir metin olmasından kaynaklı olarak verilmek istenen mesajın anlamsal değişikliğe uğramadan aktarılmak istendiğini gösterebilir.

Mecaz anlamlı kelimelerin kullanım oranı %6'dır. Hutbe metinlerindeki 1053 kelimenin 69'u mecaz anlamlıdır. Buradan hareketle hutbelerde mecaz anlamlı kelime kullanımının az düzeyde olduğu söylenebilir. Yan anlam kullanım oranı da % 1'dir. Bu oran oldukça düşüktür. Kelimenin ilk anlamlarının dışındaki anlamlarının kullanılması, dinleyicinin metinleri sıkılmadan dinlemesine olanak sağlar.

8. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında kuruma ait internet sitesinde çeşitli formatlarla yayımlanmış olduğu 52 hutbe metni; farklı ve tekrarlı kelime sayıları, kelime kökenleri, kelime türleri ve anlamına göre kelime başlıkları açısından ele alınmıştır. Elde edilen veriler, çalışmanın görsel çağrışımları desteklemesi bakımından tablolara ve somutlaştırılarak sunumu için de grafiklerle ifade edilmiştir.

Hutbe metinlerinin incelenmesinden elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

Kelime sıklığı konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

Dilin zenginliği, kelime hazinesinin zenginliği ile doğrudan orantılıdır. Sayılı, dilin zenginliğini sözcük hazinesinin zenginliği ve dilin ifade gücüne bağlar (Sayılı, 2001). Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımladığı 52 hutbede, toplamda 20880 kelimedenden yalnızca 1053'ünün farklı kelimelerden oluştuğu; bunun da genele oranla yalnızca %5'e tekabül ettiği tespit edilmiştir. Bu oran oldukça düşüktür. Geriye kalan 19827 kelime tekrar edilerek kullanıldığı düşünüldüğünde, söz konusu metinlerin dinleyici üzerinde olumsuz etkibırakabileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda hutbe metinlerinin kelime sayısı açısından yeterli; ancak kelime çeşitliliği açısından fakir olduğu, bu bakımdan söz konusu metinlerde kelime çeşitliliğinin artırılması gerektiği ortadadır.

En çok kullanılan 100 kelimenin, metinlerin tamamının yarısından fazla olması dikkat çekicidir. Metinde bazı kelimelerin sıkça tekrar edilmesi, bilinçli bir vurgu belirtisi olarak görülebilir. Özellikle de Allah, Peygamber, Kuran gibi kelimelerin sıkça tekrar edilmesi de okunan metinde nereye odaklanılması gerektiğini işaret etmesi bağlamında önemlidir.

Kelime kökenleri konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

Kullanılan kelimelerin yarıya yakınının yalnızca Arapça olduğu tespit edilmiştir. Hutbe metinlerinin dini kökenli olması, Arapçanın bu denli etkin kullanılmasına fırsat sağlamıştır. Dil, canlı bir varlıktır. O da diğer canlılar gibi değişim ve gelişim gösterir. Karaağaç bunu şöyle ifade eder: "Herkes birbirine bir şeyler

öğretmektedir farklı sosyal yapıların da birbirlerine öğretebilecek bir şeyleri mutlaka vardır dolayısıyla her kişi ve topluluk kendisinden farklı tarihi ve coğrafi ortamlarda yaşayan farklı bilgilendirme yollarından geçmiş bir başka kişi ve topluluktan akraba veya komşu kavimlerden bir şeyler öğrenir ve dolayısıyla bu öğrendiklerini adlarını kendi diline taşır onların dillerinden alıntılar yapar” (Karaağaç, 1997:499).

Hutbelerde en çok kullanılan Avrupa kökenli kelimelerin Fransızca kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Kelime türleri konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

İncelenen hutbelerde, en çok kullanılan kelime türünün isim olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kültür, çağrışım ve muhakeme gücüne bağlıdır (Coşkun, 2010). İsimden sonra en fazla kullanılan kelime türü, sıfattır. Hutbede her paragraftan önce cemaate yönelik olarak *aziz*, *kıymetli* ve *muhterem* gibi sıfatların etkin şekilde kullanımı ve yalnızca bir sıfatının 687 defa tekrar edilmesi bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Bir kelimesinin sık kullanılması da, hutbelerin özünde bireye dönük harekete geçmeyi hedefleyen mesajlar içerdiğini gösterir. Bu kelime, aynı zamanda belirsizlik de ifade eder. Böylece metindeki mesajların kati olarak bir kişiyi hedef almadığı, aksine her birey tarafından ayrı ayrı dikkate alınmasına göndermede bulunduğu değerlendirilmektedir.

Kelime anlamları konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar; Kelimelerin farklı anlamlarının kullanılması dilin estetik yönünü besler. “Çünkü mecazlarla zenginleşen dil, edebi sanatlar sayesinde eserlerde ifade genişliği, tesirlilik, güzellik, orijinallik gibi vasıflar kazanır” (Kocakaplan, 1992: 5). Ancak incelenen hutbe metinlerinde gerçek anlamlı kelime kullanımının %93 oranında olduğu görülmektedir. Hutbelerde kelimelerin mecaz anlamının, atasözü ve deyim gibi söz varlığı unsurlarının çok az şekilde kullanılması, metinlerin anlaşılabilirliğinin azalmasına, dinleyicide estetik tesir oluşturmamasına ve hutbelerin kuru bir metin olmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Konu ile ilgili alan yazın taramasında da bu çalışmanın konusuna doğrudan benzer bir çalışma olmadığı; ancak ulaşılan sonuçlara büyük oranda benzerlik arz eden çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde işlenen haftalık konuların yeterince örneklenmesinin, bu bağlamda da dil ve üsluba dikkat edilmesinin çok önemli olduğu ifade edilmiştir (Kaya, 2021). Bu hususta özellikle gerçek anlamlı cümlelerin yanında mecaz anlamlı ifadelerin, atasözü ve deyim gibi söz varlığı unsurlarının kullanımının bu metinlere güç kazandıracağı da göstermektedir.

Hutbelerin alıcıda karşılık bulması için hem içerik hem de dil açısından ince elenip sık dokunması gerektiği yukarıda vurgulanmıştı. Bu anlamda benzer bir çalışmada da hutbelerde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurun dil olduğu, her dinin kendi dili ile sıkı bir bağa sahip olduğu, din eğitimi veren herkesin aynı sorumlulukta dil hassasiyetine sahip olması gerektiği (Aybey, 2018) ile hutbe okuyanların kullandığı dil ve üslubun mesajın alıcıya aktarılmasında birincil öneme haiz olduğu vurgulanmıştır.

Literatür taramasında bu çalışmanın konusu dışında yapılan bir incelemede de hutbe metinlerinin neredeyse beşte birinin çok uzun cümlelerden oluştuğu, bunun da z kuşağı diye nitelendirilen günümüz gençlerinin odaklanamayacağı kadar uzun olduğu ve ilgi alanına girmeyen konuları özümseyemediği yönünde de olumsuz bir durum belirten çalışma da (Akkaya, 2021) mevcuttur. Genel anlamda alan yazın çalışmalarında hutbe metinlerinin dini boyutunun tartışıldığı, bunun dışındaki çalışmalarda da cümle uzunlukları, dil ve üslup özelliklerinin incelendiği; fakat bu metinlere can veren söz varlığı unsurları üzerinde durulmadığı görülmüştür. Söz konusu metinlerde söz varlığı unsurları üzerine yapılacak çalışmalar, onun dini alanının kısıtlanması veya yapısının bozulması anlamına gelmeyeceği gibi ona zenginlik ve işlevsellik kazandıracağı düşünülmektedir.

9. Öneriler

Etkili bir kitle iletişim aracı olarak hutbeler, sahip olduğu önem itibari ile belli kriterlere dikkat edilerek hazırlanmalıdır. Dinleyici kitlesi heterojen olan bu metinlerin, Müslümanların inanç ve ibadet dünyasına yön verecek kudrette olduğu gerçeğinden hareketle, cemaatten hemen herkesin kolay anlayabileceği, kullanılan kelimelerin alıcıda karşılık bulduğu, metnin mesajlarının özümsemesine mani bir ifade tarzından uzak olduğubir yapıda olmalıdır.

Her metinde olduğu gibi hutbelerde de metnin disiplinini bozmaktan öte ona güç kazandıracağından mecaz anlamlı kelime kullanımının artırılması gerekmektedir.

Hutbelerde kelime çeşitliliği artırılmalıdır. Çünkü tekrara kaçmış bir metin hem okumayı hem de dinlemeyi zorlaştırır. Kelime çeşitliliği, metnin zihinde farklı şemalar oluşturarak kalıcılığı sağlamaya faydası olacaktır.

Kaynaklar

- Akkaya, Ü.H. (2021). Diyanet Hutbelerinin Süre ve Cümle Uzunlukları Bakımından İncelenmesi. *Bilimnâme Dergisi*, XLIV: 1, 83-129.
- Aybey, S. (2018). Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili. Elazığ: *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23:1.SS. 165- 182.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Tdk .
- Baş, B. (2013). Ahmet Midhat Efendi'nin Kelime Hazinesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, S. 1(2), s. 75-83.
- Coşkun, M. (2010). Üslup çalışmaları üzerine. *Nesrin inşası: Düzyazıda dil, üslup ve türler* (Eski Türk edebiyatı çalışmaları V). İstanbul: Turkuaz, 72-83.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Pegem A Yay.
- Ergin, M. (1977). *Türk Dil Bilgisi: Eğitim Enstitüleri- Yüksekokullar ve Temel Bilimler Fakülteleri İçin*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yay.
- Kaplan, M. (2010). *Kültür ve Dil* (26. baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (1997). Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler. *Türk Dili*, Sayı:552, 499-511.
- Kaya, U. (2021). 2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz. Amasya: *Amasya İlahiyat Dergisi*.
- Keyifli, Ş. (2019). Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Kocakaplan, İ. (1992). *Açıklamalı edebî sanatlar*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kocaman, K. (2006). *Dini İletişimde Hutbe*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kocaman, K. (2019). Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*: C.12, S.63.
- Önder, M. (2013). Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. p. 1285- 1298.
- Önkal, A. (1993). İrşad Vasıtası Olarak Hutbe. *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* içinde (C. 1, ss. 145-153). I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, sunulmuş bildiri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Platon. (2015). *Kratylos*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sayılı, A. (2001). *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. XXIII. Dizi. Sayı XII. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylev, Ö. F. (2013). Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dinî Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 179-202.
- Turan, O. (1980). *Tarihî Akış İçinde Din ve Medeniyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. (2023, 25 Mart). <https://dinhizmetleri.diyane.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/t%C3%BCrk%C3%A7e>
- Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Öğretim Programı*. (2023, 18 Nisan). Erişim adresi <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663>
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*.(2023, 23 Mart). Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1.Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/ yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/ yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/ yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
